

TELEVİZYON DİZİSİNE JEOPOLİTİK, JEOKRİTİK VE KÜLTÜREL DEĞERLER AÇISINDAN BAKIŞ: BİR ZAMANLAR ÇUKUROVA ÖRNEĞİ¹

Doç. Dr. Hilmi BENGİ²
Yağmur KARA³

ÖZET

Son zamanlarda oldukça büyüyen, gelişen, gerek teknik kalite, güçlü senaryo ve gerekse oyuncu kalitesi itibariyle adından söz ettiren yapımlarla Türkiye, dizi sektöründe önemli bir atılım gerçekleştirmiş, dizi ihracatında ABD’den sonra ikinci sıraya yükselmiştir. Türk dizileri Balkan, Orta Doğu, Türk Dünyası ve özellikle Latin Amerika başta olmak üzere dünyanın dört bir yanında rağbet görmektedir.

Dizilerin özellikle Türk Dünyasında ve bir dönem Osmanlı’nın hüküm sürdüğü coğrafyada ilgi görmesinde tarihin derinliklerinden genlere yansıyan bir yakınlığın etkisinden söz edilebileceği gibi, bu görsel eserlerin iyi hikâyelere sahip olmasının ve bu hikâyelerin kaliteli görsellikle işlenmesinin etkisini de göz önünde tutmak gerekir. Zira Hitchcock’un deyimiyle “iyi bir film için gerekli olan üç şey senaryo, senaryo, senaryo” dur. Yeni mecraların da devreye girdiği günümüzde sayıları hızla artan ürünler arasında iyi bir hikâyeye, güçlü, tutarlı bir senaryoya sahip olmayan görsel eserlerin ise giderek seçici hale gelen izleyicinin beğenisini kazanması çok zordur. Ülkemizde son yıllarda gerek televizyonda gerekse internet ortamında yayın yapan yeni mecralarda yayına giren dizilerin sayısı hızla artmakla birlikte bunların bir kısmı bir sezonu bile tamamlayamadan final yapmaktadır. Bu yapımlar arasında son sezonundaki kısmi kayıplar dışarıda tutulursa izleyici çekmeyi başaran yapımlardan biri ATV kanalında dört sezon yayınlanarak uzun soluklu diziler arasına giren Bir Zamanlar Çukurova dizisidir.

70’li yıllarda Çukurova bölgesinde yaşanmış kurmaca bir hikâyeyi konu alan dizi bu yönüyle bakıldığında bir dönem ve mekân dizisidir. “Aşkın sınırsız, kavganın ölümüne, umudun inadına yaşandığı” bir dizi olarak tanımlanan Bir Zamanlar Çukurova dizisi İstanbul’da evlilik hazırlığı yaparlarken Adana’ya kaçmak durumunda kalan çiftin Yamanlar çiftliğinde işe başlamasından sonra değişen dramatik hikâyelerini, Züleyha karakterinin işçilikten hanımağalığa evrilen inişli çıkışlı, zorlu serüvenini konu alan bir dizidir. Dizi bu makalede jeopolitik ve jeokritik açıdan değerlendirilmiş; bölümler halinde tasnif edilerek zaman ve mekân bağlamında içerik analizinin tabii tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk Dizileri, Bir Zamanlar Çukurova, Jeopolitik, Jeokritik. Kültürel Değerler.

¹ “TÜBİTAK-MOESTD ikili işbirliği 220N370_TSTS_TV Dizileri: Karşılaştırmalı Perspektif Jeopolitikadan Jeokritiğe: Sırbistan ve Türkiye Projesi” kapsamında hazırlanan bu makalenin bir bölümü 19-21 Kasım 2022 tarihlerinde düzenlenen ASEAD 10. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda “Bir Zamanlar Çukurova Dizisinin Millî, Manevi ve Kültürel Değerler Açısından Değerlendirilmesi” başlığı altında bildiri olarak sunulmuştur.

² TOBB Ekonomi ve Teknoloji Ün., ORCID ID: 0000-0003-0527-138X, hilmibengi@gmail.com

³ TOBB Ekonomi ve Teknoloji Ün., ORCID ID: 0009-0007-9905-2423, ymkara98@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article, Geliş Tarihi/Received: 20/07/2023–Kabul Tarihi/Accepted: 31/07/2023

**A PERSPECTIVE TO THE TV SERIES FROM THE POINT OF VIEW OF
GEOPOLITICAL, GEOCRITIC AND CULTURAL VALUES: THE CASE OF THE
BITTER LANDS**

**Assoc. Prof. Hilmi BENGİ
Yagmur KARA**

ABSTRACT

In recent times, Turkey has made a significant breakthrough in the TV series industry with its rapidly growing and evolving productions that are gaining attention for their technical quality, strong storytelling, and the quality of the actors. In terms of TV series exports, Turkey has risen to second place after the United States. Turkish TV series are popular in the Balkans, the Middle East, the Turkic World, and particularly in Latin America, as well as in various parts of the world.

The interest in TV series, particularly within the Turkic World and regions once under the rule of the Ottoman Empire, can be attributed to the deep historical connections that resonate with viewers. Furthermore, these series attract viewers due to their engaging storylines and proficient visual presentation. In Hitchcock's words, "The three things necessary for a good movie are the script, the script, the script." Visual works that do not have a good story, strong and consistent scenario among the products whose number is increasing rapidly nowadays, when new media are also introduced, are very difficult to gain the appreciation of the increasingly selective audience. In recent years, the number of TV series in our country has been increasing rapidly, both on television and in new channels broadcasting on the internet, but some of them make the finals before even completing a season. Among these productions, if the partial losses in the last season are excluded, one of the productions that managed to keep the audience support alive is the Bir Zamanlar Çukurova series, which was among the long-running series by broadcasting on the ATV channel for four seasons.

When viewed from this perspective, the series is a period and space drama that revolves around a fictional story set in the Çukurova region during the 1970s. The series Bir Zamanlar Çukurova described as a series where "love is unlimited, the fight is lived to death, and hope is lived out of spite," is a show that can be examined from various perspectives. The series revolves around the changing dramatic stories of a couple who are forced to flee to Adana while preparing for marriage in Istanbul in the 1970s and their journey at the Yamanlar farm. It also explores the ups and downs, as well as the challenging adventures of the character Züleyha, who transforms from a laborer to a lady. This article evaluates the series from a geopolitical and geocritical point of view, questioning the portrayal of the story within the context of time and space. The series has been evaluated in this article from a geopolitical and geocritical point of view; were classified into sections and subjected to content analysis in the context of time and space.

Keywords: Turkish TV Series, Bitter Lands, Bir Zamanlar Cukurova, Geopolitics, Geocriticism, Cultural Values

GİRİŞ

Günümüzde toplumların geçmişi bugünü ve yarını arasında bağ kurulmasında, geçmiş ve yaşanan dönemde edinilen değerlerin geleceğe taşınmasında iletişimin, iletişim alanı içinde de görsel sanatların, özellikle sinema ve televizyon dizilerinin işlevi inkâr edilemez. Bu noktada oldukça başarılı olan ABD, Amerikan kültürünün tüm dünyaya yayılmasında iletişim araçlarından, özellikle sinema ve televizyon dizilerinden büyük ölçüde yararlanmışır.

Sinemaya bir endüstri olarak bakanlar, Amerikan popüler kültürün üçüncü dünya ülkelerine taşınmasında sinema ve televizyon dizilerinin rolünü değerlendirirken kapitalist dünya görüşü ve ekonomi anlayışı ile bağlantı kurarak tüketim arzularının körüklendiği, popüler kültürün yaygınlaşmasının sağlandığı görüşünü öne çıkarırlar. Kitleler kendilerine görsel olarak albenili bir şekilde sunulan bu değerleri kabul etmeme özgürlüğüne ve iradesine sahip olmakla beraber, çoğu kez bu iradeyi kullanamaz, belki de beyaz perdenin veya sihirli kutunun büyüüne kapılarak, istemsiz bir şekilde etki altında kalır (Adorno, 2014, s. 162). Hatta sunulan kültürel değerler gayri ihtiyarı olarak zihinlere yerleşir, bir öykünme hissinden öte kabullenme, benimseme, özümseme durumu ortaya çıkar.

İşte bu etki sebebiyledir ki iletişim araçlarından, özellikle sinema ve televizyondan “soft power” (yumuşak güç) olarak söz edilir. Sinema ve dizi sektörü “soft power” rolü ile kamu diplomasisi açısından oldukça verimli bir mecradır (Nye, 2004). Yumuşak gücün etkisinin fark edilmesi, başta ABD olmak üzere başat ülkeler tarafından empoze edilmeye çalışılan siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik dayatmalara karşı yerel güçlerin öz dinamiklerini keşfetme ve kendi değerlerini dünyaya tanıtmaya çabalarını beraberinde getirmiştir. Hindistan sinemada, Güney Kore televizyon dizilerinde adından söz ettirmiş; Çin, tarihi birikimini ve kültürünü tanıtmak amacıyla sanattan, edebiyattan, sinemadan yararlanmışır. (Kalin, 2011, s. 15). Türkiye de bulunduğu coğrafyanın ve zengin tarihinin sağladığı birikimi öne çıkararak son yıllarda kamu diplomasisi alanında atağa kalkmış kamu kurumlarının yanı sıra sivil inisiyatif de bu noktada “yeni bir hikâye yazmak” için devreye girmiştir (Kalin, 2011, s. 23). Türk dizilerinin yükselişini de bu kapsamda değerlendirmek doğru bir yaklaşım olacaktır.

Son zamanlarda oldukça büyüyen, gelişen, gerek teknik kalite, güçlü senaryo ve gerekse oyuncu kalitesi itibariyle adından söz ettiren yapımlarla Türkiye, dizi sektöründe önemli bir atılım gerçekleştirmiş; dizi ihracatında ABD’den sonra ikinci sıraya yükselmiştir. İstanbul Ticaret Odası (İTO) tarafından 2022 Eylül ayında açıklanan rapora göre 152 ülkeye ihraç edilen Türk dizileri ile 500 milyon doların üzerinde ihraç geliri elde edilmiştir. Cumhuriyetin yüzüncü yılı olması itibariyle plan hedeflerinin şekillendirildiği 2023 yılı sonunda dizi, film, oyun başta olmak üzere görsel hizmetler alanında ihracatın 1,5 milyar dolara ulaşması (Kalkınma Bakanlığı, 2018), sadece dizilerden sağlanacak ihracat gelirinin 600 milyon doları bulması öngörülmektedir. (AA, 2022).

Dizilerin özellikle Türk Dünyasında ve bir dönem Osmanlı'nın hüküm sürdüğü coğrafyada ilgi görmesinde tarihin derinliklerinden genlere yansıyan bir yakınlığın etkisinden söz edilebileceği gibi, bu görsel eserlerin iyi bir hikâyeye ve bu hikâyenin kaliteli bir görsellikle işlenmesinin de etkisini göz önünde tutmak gerekir. Hitchcock'un "iyi bir film için gerekli olan üç şey senaryo, senaryo, senaryo" ifadesi ile vurguladığı gibi yeni mecraların da devreye girdiği, tüketicinin daha bir seçici hale geldiği günümüzde sayıları hızla artan ürünler arasında iyi bir hikâyeye, güçlü, tutarlı bir senaryoya sahip olmayan görsel eserlerin izleyicinin beğenisini kazanması çok zordur. Ülkemizde son yıllarda gerek televizyonda gerekse internet ortamında yayın yapan yeni mecralarda yayına giren dizilerin sayısı hızla artmakla birlikte bunların bir kısmı bir sezonu bile tamamlayamadan final yapmaktadır. Bu yapımlar arasında son sezonundaki kısmi kayıplar dışarıda tutulursa izleyici desteğini diri tutmayı başaran yapımlardan biri ATV kanalında dört sezon yayınlanarak uzun soluklu diziler arasına giren Bir Zamanlar Çukurova dizisidir. Balkanlar, Orta Doğu, Türk Dünyası ve özellikle Latin Amerika başta olmak üzere dünyanın dört bir yanında rağbet gören Bir Zamanlar Çukurova, 70'li yıllarda Çukurova bölgesinde yaşanmış kurmaca bir hikâyeyi konu alan dizi bu yönüyle bakıldığında bir dönem ve mekân dizisidir.

Yayınlandığı perşembe akşamları ilk üç sezonunun birçok bölümünde birincilik olmak üzere reytinglerde ilk sıralara yerleşen dizi, (A Haber, 2021) son sezonunda izleyici kayıpları yaşayarak aşağı sıralara düşse de finale doğru tekrar gün birinciliğini yakalamayı başarmıştır. 2020 yılında yapılan bir araştırma da reyting ölçümlerini doğrulamakta, dizinin başarısını ortaya koymaktadır. Bu araştırmaya göre Türk seyircisinin en çok izlediği diziler sıralamasında ilk sırayı yüzde 11,84'le Diriliş Ertuğrul alırken ikinci sırada yüzde 7,89'la Bir Zamanlar Çukurova gelmektedir (Koçan ve Yıldız, 2020, s. 776). Her iki dizi, farklı günlerde (çarşamba ve perşembe), farklı kanallarda (TRT ve ATV) ekrana gelmiş, dolayısıyla birbirlerini etkilememiş, kendi yayın gün ve saatlerinde en fazla izlenen dizi/program olmuştur (Takvim, 2020). Gençler üzerinde yapılan bir araştırmada ise yayınlandığı ilk sezonlar itibariyle Bir Zamanlar Çukurova dizisi en çok izlenen beş diziden biridir (Kuyucu, 2019: 574).

14'ü Latin Amerika ülkesi olmak üzere 56 ülkeye satılan Bir zamanlar Çukurova dizisi farklı ülkelerde Bitter Lands /Tierra Amarga (Acı Topraklar) isimleri ile ekranlara gelmiştir. Eski Yugoslavya ülkelerinden Karadağ'da yüksek reytinglere ulaşan dizinin ilk bölümleri, Romanya'da yayınlandığı Kanal D televizyon kanalında yüzde 21,8 izlenme oranına ulaşmayı başarmıştır. Dizi, Gürcistan'da 15.6, Lübnan'da 17.8, Özbekistan'da 12.5 izlenme oranlarıyla reyting ölçümlerinin üst sıralarında yer almıştır (Eyüboğlu, 2021). İspanya'da Antena 3 kanalında Tierra Amarga adıyla 45'er dakikalık bölümler halinde yayınlanmıştır. 3 Şubat 2020'de Meksika'da Imagen Mexico kanalında "Bitter Lands" adıyla ekrana gelen dizi ilk üç sezonda Türkiye'de olduğu gibi reytinglerde birinci sırada yer almış, pandemi döneminde yayınlandığı kanalı ayakta tutan üç Türk dizisinden biri olmuştur (Koloğlu, 2020). Dizi, Arjantin'in Telefe, Uruguay'ın Canal 10, Şili'nin Mega, Bolivya'nın Unitel kanallarında izleyiciyle buluşmuştur.

Latin Amerika ülkelerinde de yüksek izlenme oranlarına ulaşan Bir Zamanlar Çukurova dizisi Latin Amerika'nın Emmy'si olarak kabul edilen “Produ Awards 2020” yarışmasında “En İyi Yabancı Dizi” ödülünü alırken (atv.com.tr, 2020), dizinin ilk bölümlerinin başrollerinden Hünkâr Yaman karakterini canlandırmadaki başarısı ile Vahide Perçin, “En İyi Yabancı Kadın Oyuncu” kategorisinde büyük ödülün sahibi olmuştur. Dizinin IMDb'deki değerlendirme puanı 10 üzerinden 5,5'tir. Dizinin, Youtube üzerinden de ciddi bir izleyici kitlesi olmuştur. Dizinin final yaptığı 141. bölümü Youtube platformunda -Haziran 2023 itibariyle- 3,5 milyon kişi tarafından izlenmiş; ilk bölümünün izleyici sayısı ise 8,4 milyona ulaşmıştır.

“*Aşkın sınırsız, kavganın ölümüne, umudun inadına yaşandığı*” bir dizi olarak tanımlanan Bir Zamanlar Çukurova dizisi çeşitli açılardan incelenebilecek bir dizidir. Zira 70'li yıllarda İstanbul'da evlilik hazırlığı yaparlarken Adana'ya kaçmak durumunda kalan çiftin Yamanlar çiftliğinde işe başlamasından sonra değişen hayatlarını dramatize eden, Züleyha karakterinin işçilikten hanımağallığa evrilen inişli çıkışlı, zorlu macerasını konu alan dizi, bir aşk ve macera dizisi olarak ele alınabileceği gibi Çukurova Bölgesinin sosyal ve demografik yapısı, işçi işveren ilişkileri, ağalık-marabalık yaklaşımı, tarımdan sanayiye geçiş süreci, 70'li yıllarda bölgedeki sosyal ve siyasal yapı, kadın erkek ilişkileri gibi çeşitli açılardan da incelemeye tabi tutulabilir. Bu makalede dizi, jeopolitik ve jeokritik açıdan değerlendirilmiş, hikâyenin zaman ve mekân bağlamında işlenişi sorgulanmış, kültürel değerlerin diziyeye nasıl yansıtıldığı incelenmiştir.

1. JEOPOLİTİK AÇIDAN DEĞERLENDİRME

1.1. Jeopolitik Perspektiften Diziler

Türk Dil Kurumu sözlüğünde “*Coğrafya, ekonomi vb.nin bir devletin politikası üzerindeki etkisi; bir devlette, bir bölgede uygulanan siyasetle o yerin coğrafyası arasındaki ilişki*” olarak tanımlanan jeopolitik kavramına “*bir devletin saldırgan nitelikteki genişlemesini, ekonomik ve siyasi coğrafya açısından haklı kılmaya yönelik öğretisi*” şeklinde bir bilimsel anlam da yükleniyor. Oxford Dictionary'de “*dünyadaki ülkeler ve ülke grupları arasındaki siyasi ilişkiler; bu ilişkilerin incelenmesi*” şeklinde ifade edilen kelime Larousse'ta daha akademik bir kavram olarak karşılık bulmuş: “*Devletlerin coğrafyası ile politikaları arasındaki ilişkiyi inceleyen bilim.*”

Jeopolitik, tarihin her döneminde ulusal stratejilerin belirlenmesinde kilit bir etmen olarak politik karar alma süreçlerinin odak noktasında yer almıştır. Uluslararası İlişkiler literatüründe de oldukça önemli bir kavram olarak yer alan jeopolitik, içermiş olduğu belirleyici bileşenleri sebebiyle de tanımlanmasına yönelik olan pek çok girişimle oldukça eski bir kavram olmasına rağmen güncelliğini de koruyan dinamik bir konsepttir. Karmaşıklığı ile bilinen jeopolitik kavramının anlaşılır ve açık bir tanımı bileşenlerinin de açıkça belirtildiği bir biçimiyle Avrupa Politikaları ve Transatlantik İlişkiler konuları uzmanı olan Michel Leigh tarafından yapılmıştır.

Leigh tarafından yapılan tanımlamaya göre “*jeopolitik, siyasetin veya ideolojilerin konum, büyüklük, nüfus, kaynaklar veya teknolojik gelişme gibi coğrafi değişkenler aracılığıyla nasıl açıklanabileceğini inceler*” (Leigh, 2014). Temelinde politik kararlar ile devletlerin fiziki coğrafyaları arasındaki etkileşimin analizini yapmayı amaçlayan jeopolitik, siyasi kararların coğrafi unsurlar şeklinde ifade edilebilecek faktörler tarafından nasıl şekillendirildiği sorusuna cevap bulmak amacıyla bilgi üretilmesi üzerine yürütülen çalışmaların odağında yer alır.

Jeopolitik kavramı ilk olarak XIX. Yılın sonlarında İsveçli siyaset bilimci Duoolp Kjellen tarafından kullanılmıştır. Kjellen jeopolitiği doğal coğrafi faktörlerin yaşayan bir organizma olan devletleri nasıl etkilediğini açıklamak için kullanmıştır. Bu anlamdaki kullanım Alman coğrafyacı General Karl Haushofer tarafından geliştirilmiş ve Alman yayılcılığının temel doktrini haline gelmiştir (Anaz, 2015, s. 192). Bilimsel çerçevede jeopolitik sözcüğü sadece bir coğrafyadaki siyasi uygulamalardan ibaret bir kavramdan öte, daha özgün, tarihi süreci, sosyal ilişkileri, kültürel birikimi de içine alan daha spesifik bir anlam yüklenmiştir.

Popüler jeopolitik, fiziksel coğrafya ve bu coğrafyaya ilişkin jeopolitik bilginin, sosyal ve tarihi bir söylem olduğu varsayımına dayanan eleştirel jeopolitiğin bir alt alanıdır ve çeşitli popüler kültür araçları tarafından yaratılan ve tartışılan coğrafi politikalara odaklanmaktadır (Özyılmaz, 2020: 408), Bu yönüyle popüler jeopolitik olarak daha özel bir kalıba bürünen alan, farklı popüler kültür araçları tarafından üretilen ve tartışılan coğrafi politikalara yönelmekte, bir ülkenin kendi coğrafyasından öteki topraklara ve bu topraklarda yaşayan insanlara da siyasal, kültürel mesajlar iletmeyi de içine almaktadır (Tuathail, 1996: 109). Yalnızca politik aktörlerin yazılı ve sözlü ifadeleri ile değil; haber medyası ve popüler kültürün görsel ve işitsel araçları vasıtasıyla de üretilebilmekte ve yayılabilmektedir. Söylemin bu geniş yorumu, eleştirel jeopolitiğin bir alt alanı olarak popüler jeopolitiğin ortaya çıkmasının önünü açmıştır.

Yumuşak güç, bir ülkenin veya aktörün şiddet kullanmadan diğerlerini etkileme yeteneğini ifade eder. Bu etkiyi sağlamak için kullanılan araçlar kültürel diplomasi, eğitim ve değişim programları, insani yardım ve kalkınma, medya ve iletişim, spor diplomasisi, ekonomik iş birliği ve yatırımlar, diplomatik ilişkiler gibi çeşitli yöntemlerdir. Yumuşak güç araçları üzerinden de incelenen popüler jeopolitik özellikle medya ve iletişim araçları bağlamında önem kazanmaktadır.

Sinema ve TV dizilerinden bir yumuşak güç enstrümanı olarak en fazla yararlanan ülke ABD’dir. ABD orijinli her film, ya da dizi sanki bir Amerikan kültür elçisi gibidir. Kimi zaman doğrudan, kimi zaman dolaylı, bazen sübliminal şekilde iletilen mesajlarla izleyici algısı fethedilmeye çalışılır. Hollywood yapımlarında ABD’nin jeopolitik hedefleri göz ardı edilmemiş, Amerikan dış politikası bir reel gerçeklikmiş gibi işlenmeye, içselleştirilmeye çalışılmıştır. Örneğin 11 Eylül terör saldırısının ardından ABD politikasına yön veren siyasetçilerle film yapımcıları arasında yapılan toplantılarda ABD’nin imajının nasıl düzeltilebileceği, terörle mücadele adı altında girişilecek saldırıların Amerikan halkı tarafından meşru müdafaa gibi algılanmasının sağlanmasına yönelik görüşler paylaşılmış, bu istikamette politikalar oluşturulmuştur. (Power & Crampton, 2005: 3)

Jeopolitik açıdan Balkanlar ve Ortadoğu Türkiye açısından önemli mekanlardır. Türk dizilerinin bu bölgelerde geniş izleyici kitlelerine ulaşması, Osmanlı'dan tevarüs eden ortak kültürün devam etmesinin göstergesidir. Jeopolitik açıdan değerlendirildiğinde Osmanlı'nın Balkanlardaki nüfuzunu da konu alan içeriklerin yer aldığı Muhteşem Yüzyıl dizisinin yayınladığı Balkan ülkelerinde en çok izlenen dizilerin başında gelmesi, Türkiye'nin dış politikaları ile uyumlu bir iletişim politikasının yürütüldüğünün göstergesini oluşturmuştur. Yapılan bir akademik çalışmada Muhteşem Yüzyıl dizisinin yayınlanmasından sonra Balkanlarda yaşayanların Türk ve Balkan kültürünü merak ederek araştırmaya başladığı, ortak kültürel öğelerin tespit edilmesi yönünde çalışmalar yapıldığı belirtilmekte, Balkanlar'da sadece Müslüman ve Boşnak kesimler tarafından değil, farklı etnik kökenlere mensup, Sırp ve Hırvat izleyicilerinde de tarihten gelen önyargı ve olumsuz söylemlerin silinmeye başladığı, hatta olumlu yöne doğru değişim gösterdiği kaydedilmektedir (Akova, 2014: 74). Türk dizilerinin Ortadoğu'daki etkileri üzerinde yapılan bir başka araştırmada da Türk dizilerinin Türkiye'nin Ortadoğu'daki imajının olumlu anlamda değişimine tahmin edilenden öte bir katkı sağladığı belirtilmektedir (Akgün & Gündoğar, 2013).

TÜBİTAK projesi çerçevesinde incelediğimiz⁴ Bir Zamanlar Çukurova dizisi esasen bir aşk ve macera dizisi gibi görünse de yapımda, mekân olarak Çukurova bölgesinin seçilmiş olması, yer yer bölgenin siyasal durumuna atıflarda bulunulması, iş dünyası, siyaset ilişkilerinin işlenmesi, o arada bölgenin Ortadoğu'ya yakın olması dolayısıyla dizinin son bölümlerinde Türkiye-Lübnan ilişkilerine yer verilmiş olması, bu dizinin jeopolitik ve jeokritik açıdan ele alınmasını haklı kılmaktadır.

1.2. Tarihi, Coğrafi ve Kültürel Açıdan Çukurova Bölgesi

Türkiye'de ATV kanalında ekrana gelen Bir Zamanlar Çukurova dizisinin konusu, ülkenin güneyinde yer alan Çukurova bölgesinde geçmekte, dizinin çekimleri de bu bölgede yapılmaktadır.

Çukurova denince daha çok, batıda Mersin, doğuda Osmaniye, kuzeyde Kozan ve güneyde Akdeniz arasında kalan düzlük arazi akla gelir. Bölgenin en büyük yerleşim yeri Adana'dır. Seyhan ve Ceyhan ırmaklarının suladığı bölgenin verimli toprakları tarih boyunca birçok kavmi cezbetmiştir. Verimli toprak ve tarıma elverişli iklim yapısı bölgede çeşitli ürünlerin yetişmesine imkân verirken, zaman içinde özellikle pamuk üretimi, bölgede tarıma dayalı sanayinin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Tarım ve tarıma dayalı sanayi, bölgenin sosyal yapısını da şekillendirir. Arazi sahipleri zenginleşir, toprak ağası haline gelir. Tarlada sürekli ya da mevsimlik çalışanlardan oluşan bir göçmen nüfus da bölgenin kozmopolit yapısında etkili olmuştur. Zamanla "toprak ağaları" sanayi sektörüne geçiş yaparak "fabrikatör" ve "holding sahibi" haline gelmişlerdir.

⁴ TÜBİTAK-MOESTD ikili işbirliği 220N370_TSTS_TV Dizileri: Karşılaştırmalı Perspektif_Jeopolitikadan Jeokritiğe: Sırbistan ve Türkiye Projesi

Adana ve Çukurova bölgesi eski devirlerden beri bir yerleşim merkezi olmuştur. Adana ve çevresi M.Ö. II. binyıldan günümüze kadar çeşitli isimlerle anılmıştır. Yapılan araştırmalara göre belirlenebilen en eski isim, Kizzuwatna'dır. Bölgeden MÖ 1650 yıllarında Uru Adania (Adana ülkesi) olarak söz edildiği de belirtilir (Halaçoğlu, 2000, 11). Bölgeye, M.Ö. I. binli yıllarda Clicia, Asur yazıtlarında Chilakka (Kilikya) denilmiştir. Ancak Kizzuwatna ve Kilikya isimleri ile anlatılan bölge, bugünkü Çukurova bölgesinden daha geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. (Ünal, 2006, s. 18). Kilikya'nın ovalık bölgesini Helenler Cilicia Pedias (Ovalık Kilikya) olarak adlandırmışlardır. Romalılar döneminde ise ovalık bölge Cilicia Campestris adıyla anılmıştır. Bizanslar döneminde Kilikya bölgesinde Ermeni baronluğu hüküm sürerken 1176 Miryakefalon savaşından sonra bölge Selçukluların kontrolüne geçmiştir. Selçuklular Kilikya bölgesine Çukurâbâd adını vermişlerdir. Bir ara Memlûklerin kontrolüne geçen bölge, daha sonra Ramazanoğulları beyliğinin kontrolü altına geçmiştir. Beylik, 1608 yılında Osmanlı hâkimiyeti altına girince Çukurova bölgesi de Osmanlı topraklarına dâhil olmuştur (Koca, 2017: 50).

Tarihi, coğrafi ve sosyal yapı, edebiyatçılar, sinema ve dizi sektörü için bölgeyi bir cazibe alanı haline getirmiştir.

1.3. Dizide Yerel ve Genel Siyasetin İşlenişi

Dizinin temeli Adana'daki çiftlik sahiplerinin zaman içindeki serüvenleri üzerine kurulu olmasına rağmen reel politika da zaman zaman dizide yer bulmuştur. Bölgede nüfuz sahibi olan çiftlik sahipleri reel politika ile de yakından ilgilidir. Çiftliğin ilk bölümlerdeki sahibi olan Demir Yaman karakteri (Murat Ünal) işlerini halledilemek için zaman zaman Ankara'daki siyasetçilerden yardım istemekte, düzenlediği etkinliklere bakanları, müsteşarları davet etmektedir. Fabrika temelinin atılışı bakanın da katıldığı törenle yapılmaktadır. Ali Rahmet Fekeli (Kerem Alışık) ve Hakan Gümüšoğlu (İbrahim Demirkol) karakterlerinin de zaman zaman siyasetçilerle ilişkileri konu edilmiştir. Adana'da verilen kokteyl ve davetlerde, düğün, nişan gibi sosyal etkinliklerde iş insanlarının yanı sıra Vali ve Belediye Başkanı da yer almaktadır. Çiftlik sahiplerinin Adana'daki sanayi yatırımlarına siyasetçilerin desteği vurgulanmakta, sanayi odasının kuruluşu ve oda seçimleri sırasında yerel siyaset de gündeme getirilmektedir. Hakan Gümüšoğlu karakterinin ablası da Ankara'da üst düzey bir bürokrattır ve zaman zaman kardeşine yardım etmektedir.

Son sezonunda diziyeye dahil olan Lütfiye Duman (Hülya Darcan) karakterinin aslen Bursalı olmasına rağmen Adana'da önce Belediye Meclisine seçilmesi, ardından Başkan Yardımcısı olması, Başkanın vefatından sonra da Belediye Başkanlığına seçilmesi dikkat çekicidir. Gerçek ortamda dizinin konusunun geçtiği 70'li yıllarda böyle bir durum söz konusu değildir. Ancak Türkiye'nin ilk kadın Belediye Başkanı Müfide İlhan 1950 yılında Mersin'de seçilmiştir. İstanbul doğumlu olan İlhan'ın Mersin'de Belediye Başkanı olması ile dizideki kadın Belediye Başkanı Lütfiye Duman'ın da sonradan Çukurova'ya gelmiş olması arasında bir benzerlik kurulabilir.

70’li yıllarda Çukurova yöresinde kadın belediye başkanı olmamasına rağmen dizide böyle bir karaktere yer verilmiş olması, dizinin yayında olduğu 31 Mart 2019’da yapılan yerel seçimlerde Adana’nın Ceyhan ilçesinden Belediye Başkanı seçilen Hülya Erdem, Adana ilindeki ilk kadın belediye başkanıdır. Dolayısıyla dizinin yayında olduğu sırada Adana yöresinde bir kadın belediye başkanının seçilmiş olması ile dizinin 2022 yılında yayınlanan bölümünde Lütfiye karakterine Adana’nın ilk kadın belediye başkanı rolünün biçilmesi arasında bağlantı kurulmuş; reel politik durum -bir zaman kayması ile- diziyeye yansıtılmış olabilir.

1.4. Dizide Ortadoğu Konusunun İşlenişi

ATV kanalında 2018-2022 yılları arasında yayınlanan dizinin konusu 70’li yıllarda geçmektedir. Dizinin dördüncü sezonunda Hakan karakteri üzerinden Lübnan sorununun gündeme getirilmesi dikkat çekicidir. Kanımızca verilmek istenen mesaj Türkiye’nin Ortadoğu’ya olan ilgisidir. Dizinin yayınlandığı 2020’li yıllarda Türkiye, Ortadoğu ile çok yakından ilgilidir. Osmanlı döneminden tevarüs eden bu ilgi Suriye’deki iç savaştan kaçan Suriyelilerin Türkiye’ye göçü ile kaçınılmaz hale gelmiştir. Ancak dizinin konusunun geçtiği 70’li yıllarda Türkiye’nin Suriye ilişkileri farklıdır. 70’li yıllarda Lübnan’da iç savaş vardır ve oluşturulan barış gücünde bulunması dolayısıyla o dönemde Türk dış politikasının gündemine yine bir Ortadoğu ülkesi olan Lübnan vardır. 2020’li yıllarda ağırlıklı olarak Suriye üzerinden yürüyen Türkiye’nin Ortadoğu ilgisi dizide 70’li yılların Türk-Lübnan ilişkileri üzerinden verilmeye çalışılmış; geçmişte Osmanlı toprağı olan Ortadoğu bölgesine yönelik ilgi diri tutulmaya çalışılmıştır. Zaten dizide mekân olarak seçilen Çukurova yöresi de coğrafi olarak Ortadoğu’ya geçiş bölgesidir.

2. JEOKRİTİK AÇIDAN BİR ZAMANLAR ÇUKUROVA DİZİSİ

2.1. Jeokritisizm ve Çukurova Bölgesi

Türkçe karşılığı eleştiricilik olan kritisizm, sosyal bilimlerde özellikle, iletişim, sanat ve edebiyat alanında zaman ve mekân bağlamında yapılan değerlendirmeler ve analizlerde coğrafi eleştiri anlamına gelen “jeokritizm” şeklinde özel bir ifade olarak kullanılmaktadır. Jeoeleştirme kavramını akademik çerçevede ilk ele alanlar arasında Fransız Bertrand Westphal ve Amerikan Robert Tally gelmektedir. Lawrens’in her yerin kendine has bir ruhunun var olduğu tezinden (1964) yola çıkan Tally, Amerikan Edebiyatını jeokritik açıdan incelerken yazarın muhayyilesindeki kurgusal dünyayı “edebi haritacılık” olarak niteler ve yazarın olay görgüsünü bu kurgusal haritaya göre şekillendirdiğinden söz eder (2008). Westphal’in tezine göre jeoeleştirme space/uzam (muhayyel dünya) ile zaman arasındaki ilişki, ihlal ve referans çerçevesinde yapılır (2007: 274-275). Bir başka deyişle yazarın kurguladığı muhayyel dünya ile gerçek mekân ve zaman arasındaki uyum ya da uyumsuzluk, jeoeleştirmenin konusunu teşkil eder.

Film ve dizi alanına jeokritikten söz ettiğimizde mekân (gerçek ya da kurgusal coğrafya/space/uzam) ile olay örgüsünün geçtiği zaman arasındaki ilişkiyi anlamak gerekir. Hikâyenin konu edildiği zaman ve film ya da dizinin izlenme zamanı arasındaki bağıntıyı da göz ardı etmemek gerekir. Jeokritik yaklaşım, belirli bir mekânın doğası ile fiilen var olan durumu arasındaki ilişkileri sorgulayarak, mutasavver mekânlar/muhayyel dünyalar ile olay örgüsünün geçtiğinin varsayıldığı kurgusal mekâna işaret eder ve hikâyenin geçtiği zaman dilimi ile uyumunu sorgular. Dolayısıyla bir dizi ya da filmi jeokritik bağlamında ele alırken geçtiği varsayılan mekân ve zaman o arada ekrana sunulduğu zaman arasındaki bağlantının nasıl işlendiğini analitik ve kritik açıdan incelemek, değerlendirmek, sorgulamak, tahlil etmek, tenkide/eleştiriye tabi tutmak gerekecektir. Bir Zamanlar Çukurova dizisi bu bakış açısı ile de gözden geçirilmeye uygun bir dizedir. Esasen yurtdışında Tierra Amarga ve Bitter Lands (Acı Topraklar) adı ile yayınlanan dizinin orijinal adındaki “Bir Zamanlar” ifadesi zamana (70’li yıllar) ve Çukurova ifadesi de mekâna işaret etmektedir. Dolayısıyla dizi, daha adından başlayarak jeokritik açıdan değerlendirmeyi hak etmektedir.

Öncelikle dizi için seçilen coğrafya üzerinde durmak gerekir. Çukurova bölgesinde geniş arazilerde yapılan tarımın tabii bir sonucu olarak toprak sahipliği ve tarım işçiliği ön plana çıkmaktadır. Ülkemizde de özellikle güney ve güneydoğu bölgesindeki ağalık düzeni ile ilgili romanlar dikkat çekicidir. Seyhan ve Ceyhan ırmaklarının suladığı geniş ve verimli tarım bölgesinde başta pamuk olmak üzere birçok ziraî ürününün ekim ve hasatlarının yapılması için özellikle yaz dönemlerinde birçok tarım işçisi bölgeye gelir. Bunlar, Bir Zamanlar Çukurova Dizisinde de sık sık gösterildiği gibi huğ adı verilen derme çatma barınma yerlerinde ya da çadırlarda konaklar. Bu işçilerin hasat mevsimi olan yaz aylarında bölgede hüküm süren kavurucu sıcaklarda, baraj gölünden kaynaklanan nemle birlikte ağırlaşan elverişsiz hava şartları altında çalışmak zorunda kalması, bunlara bir de ağa ve kâhya baskılarının eklenmesinin meydana getirdiği ilişki ağı birçok edebiyatçıya ilham kaynağı olmuştur. Özellikle Yaşar Kemal ve Orhan Kemal’in roman ve hikâyelerinde Çukurova bölgesinin yaşam biçimi, toprak ağalığı düzeni, çalışanların çektikleri zorluklar, ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Yaşar Kemal’in konusu bu yörede geçen İnce Memed romanı adeta klasikleşmiştir. Yazarın, Yılanı Öldürseler, Akçasazın Ağaları, Yusufçuk Yusuf, Teneke, Yağmurek Kuşu, Kimsecik, Kale Kapısı, Kanın Sesi, Dağın Öte Yüzü adlı romanlarının mekânı da Çukurova’dır. Orhan Kemal’in Bereketli Toprak Üzerinde, Murtaza, Cemile, Eskici ve Oğulları, Baba Evi, Hanımın Çiftliği adlı eserlerinin konusu da Çukurova’da geçmektedir. Her iki yazar da ağalık-ırgatlık ilişkilerini Marksist bir bakış açısıyla ele alır.

Çukurova Bölgesinin tarihi, coğrafi ve sosyal yapısının ortaya çıkardığı karmaşık yapı, yukarıda belirttiğimiz gibi edebiyatçıların yanı sıra sinema ve son yıllarda da dizi sektörü için yöreyi mümbit (verimli) bir alan haline getirmiştir.

Bilhassa popüler yayıncılık yapan televizyon kanalları için içerik üreten yapımcıların ve programcıların en önemli hedefi, yüksek izlenme oranlarına ulaşacak, reytinglerde üst sıralarda yer alacak diziler, programlar yapmaktır. Bu tür yapımlar için de toplumun geniş kesiminin ilgisini toplayacak konulara yoğunlaşmaktadır. Konu, mekân ve karakter seçimleri yapılırken yapımcı ve yönetmenlerinin zihinlerinin arka planında hep “reyting” dürtüsünün yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla Çukurova bölgesi, son yıllarda dizi yapımcılarının, yönetmenlerin ve senaristlerin gözdesi olmuştur. Hanımın Çiftliği’nin yanı sıra Beyaz Gelincik (ATV, 2005), Adanalı (ATV, 2008), Ramo (Show TV, 2020), Yeni Gelin (Show TV, 2017) gibi dizilerin bu yörede çekilmesi, dizi sektörünün bölgeye olan ilgisini ortaya koymaktadır. Bir Zamanlar Çukurova dizisi de dört sezonluk yapımı ile bu bölgede çekilen uzun soluklu dizilerden biri olmuştur.

2.2. Bir Zamanlar Çukurova Dizisinin Jeokritisizm Perspektifinden Değerlendirilmesi

Çukurova bölgesini konu alan önceki yapımlar gibi Bir Zamanlar Çukurova dizisinin olay örgüsünün temelinde yer alan ana fikir, ağa-ırgat ilişkisidir. Tıpkı birçok filmde zengin-fakir zıtlığının ele alındığı gibi Bir Zamanlar Çukurova dizisi de ağa-ırgat ilişkilerinden yola çıkılarak, çıkar kavgaları, toprak sahipliği, sanayileşmeye geçiş, iş âlemi içindeki güç mücadeleleri, bazen seyirciyi şaşırtacak şekilde değişen girift aşk ilişkileri, aileler arası çatışmalar döngüsü içinde işlemektedir.

Dizinin konusu 70’li yıllarda Adana’da geçmektedir. Ancak dizide mekân Adana olarak anılmak yerine Çukurova olarak simgeleştirilmiş, mekân olarak daha geniş bir coğrafya oluşturulmuştur. Böylece dizinin ana karakterlerini oluşturan çiftlik sahiplerinin sadece Adana’ya değil, daha geniş bir bölgeye nüfuz ettiği mesajı verilmeye çalışılmıştır.

1950 yılında Demokrat Parti’nin iktidara gelmesi ile o güne kadar uygulanan devletçi politikaların yerini liberal politikaların alması, toplumsal hayatta belirgin bir yapı değişikliğini ortaya çıkarmış, toprak sahipleri daha fazla zenginleşmeye başlamış, tarımdan sanayiye yönelişle birlikte ağalıktan fabrikatörlüğe geçiş yapmışlardır. Bu süreçte marabalık ve ırgatlık hâlâ yerini korumakla birlikte yavaş yavaş işçiliğe doğru yöneliş gözlenmektedir. Değişen bu sosyal yapıda kentleşmenin etkisiyle artan göç olgusunun da payı vardır. Göç olgusunun en fazla ortaya çıktığı bölgelerden biri Çukurova’dır. Bilhassa doğu ve Güneydoğu’dan Adana ve Mersin yöresine yönelik göçler bu kentlerin sosyal yapısına da yansımış, daha kozmopolit bir demografik yapı oluşmuştur. Çiftçilikten sanayiciliğe geçiş sürecini Bir Zamanlar Çukurova dizisinin akışında da gözlemlemek mümkündür.

Sosyal yapıdaki bu değişim, birçok toplumsal sorunu da beraberinde getirmiştir. Bölgede sıkça meydana gelen, basın ve yayın organlarına da yansıyan, adliye koridorlarına kadar taşan polisiye olaylarda bu kozmopolit yapı kadar, bölgedeki sıcak iklimin insan psikolojisi üzerindeki olumsuz etkilerinin de payı vardır.

Çarpık sosyal yapı kadar yöre ikliminin özellikle yaz mevsiminde oluşturduğu bunaltıcı atmosferin, insanların öfke kontrollerine kaybetmesinde tetikleyici bir rolü olduğu söylenebilir. Zira, sıcaklık ve nem kişinin suça yönelmesinde önemli bir faktördür (Büyükgüçlü, 2017: 77). Bir Zamanlar Çukurova Dizisi için seçilen karakterlerin neredeyse dizinin her bölümünde öfkelerinin kabarması, kavga ve gerilim sahnelerinin sıklıkla yer alması, bazı kavgaların cinayetle sonuçlanması, dizinin iyi karakterlerinden, bireyleri “usulet ve suhulet”e davet ederek husumetlerin önlenmesi için çaba harcayan Ali Rahmet Fekeli (Kerem Alışık) karakterinin de bir cinayete kurban gitmesi coğrafya-psikoloji bağlantısına örnek gösterilebilir.

Dizide kullanılan araçların seçiminde hikâyenin geçtiği zamana uygun modeller kullanılmış, bilhassa ara galerisi ve tamirci önündeki araçlarda bu konuya özen gösterilmiş, Adana'nın plaka numarası olan 01 plakalı araçlar tercih edilmiştir. Kostüm seçimlerinde de özellikle dizinin ilk bölümlerinde yöreye ve rollere uygun kıyafetler kullanılmıştır. Ancak özellikle dizinin son bölümünde bilhassa Hanımağa rolündeki Züleyha karakterinin (Hilal Altınbilek) giydiği 2020'li yılların modasına uygun kıyafetler izleyicinin gözünden kaçmamış, sosyal medyada eleştirilere konu olmuştur.

Bir Zamanlar Çukurova dizisinin çekimlerinin büyük bölümü Adana ve ilçeleri ile Mersin'de gerçekleştirilmiştir. Konak çekimlerinin gerçekleştirildiği Aladağ Çiftliği, ilerleyen zamanlarda benzer dizi ve film çekimlerinde de kullanılabilir için özel olarak inşa edilmiştir. Bir set platosu anlayışıyla oluşturulan mekân, Karataş yoluna yakın bir yerde bulunan Karaahmetli köyünde kurulmuştur. 70'li yılları çağrıştıracak şekilde tasarlanan, inşaatı 8 ay süren bu plato, 450 kişilik profesyonel ekibin çalışmasıyla gerçekleştirilmiş, oyuncular için iki bin parça kostüm ve aksesuar yaptırılmıştır (Eyüboğlu, 2018). Dizinin çekimleri Adana'nın Seyhan Ceyhan, Kozan gibi çeşitli ilçelerinde, bazı çekimleri de Mersin, Tarsus'ta yapılmıştır.

Yapımcıların Çukurova bölgesine gösterdiği ilgi sebebiyle Bir Zamanlar Çukurova dizisinin çekimi için geniş bir arazinin yer Aladağ çiftliğinde görkemli bir konak ve özel bir dizi çekim platosu inşa edilmiştir. Bu plato, bundan sonraki film ve dizi çekimlerinde kullanılabilir şekilde tasarlanmıştır. Dizi için yapılan bu yatırım özellikle ilk iki sezonda meyvesini vermiş, perşembe akşamları ekrana gelen dizi, uzun süre hem “primetime”da hem de totalde reyting rekorları kırmıştır.

Dizide ağır aksiyon ve gerilim sahnelerinin ardından hizmetçilerin bazen eğlenceli bazen dramatik günlük hayatları yansıtılarak, tarihi mekân, göl ve baraj görüntülerine yer verilerek izleyicinin rahatlaması sağlanmıştır.

Birçok medeniyete ev sahipliği yapan Çukurova yöresinde bulunan tarihi eserler bölgeye ayrı bir kültürel değer katmaktadır. Anavarza antik kenti, Taşköprü, Adana Kalesi, Kozan Kalesi, Varda Köprüsü, Saat Kulesi, bölgeyi sinema sektörü için bir doğal plato haline getirmiştir. Çukurova dizisinde de bu mekânlar, sahne geçişlerinde sıklıkla izleyiciye gösterilmektedir.

Dizinin, bazı sahneleri Kozan ilçesinde çekilirken, ilçede bulunan Kozan Kalesi, Arıkan Konağı ve Kozan Yukarı Çarşı en sık kullanılan mekânlar arasındadır. Dizinin özellikle ilk iki bölümünde Ali Rahmet Fekeli (Kerem Alışık) ile Hünkâr Yaman'ın (Vahide Perçin) buluşma mekânının arkasında yansıtılan manzara ise Karaisalı Hacıkırı mevkiinde bulunan, 1912 yılında Almanlar tarafından inşa edilen Varda Köprüsü'dür. Köprü halk arasında Alman köprüsü ya da Kocaköprü olarak anılmaktadır. Köprü'nün üzerinden tren geçerken çekilen görkemli görüntüsü, jenerikte de yer almaktadır.

3. KÜLTÜREL DEĞERLERİN YANSITILMASI AÇISINDAN BİR ZAMANLAR ÇUKUROVA DİZİSİ

Yörenin kültürel birikimi açısından da önem arz eden tarihi eserlere görsel olarak yer verilmesinin yanı sıra yörenin gelenek ve göreneklerinin de sıklıkla yansıtıldığı gözlenmiştir. Kahve sohbetlerinde kullanılan bakır cezvelerde pişirilen Türk kahvesinin sunumu, ince belli cam bardaklarla içilen çaylar, özellikle Adana kebabı, dolma, sarma gibi yemekler, dizide yansıtılan kültürel değerlere örnektir. Keza, özellikle işçi ve marabaların kıyafetleri, ev eşyalarındaki el işlemleri, işçilerin kaldıkları huğ adı verilen konaklama yerleri, ahşap konaklar, yörenin geleneksel yaşam biçimi ve kültür değerleri hakkında fikir vermektedir. Özellikle çalışanlar ve yöre halkı kendi aralarında yerel şive ile konuşurlar. Bilhassa Kâhya Gaffur (Bülent Polat) ve Hanım Kâhya Saniye (Selin Yeninci) karakterleri tarafından sıklıkla “*tirşik, hoşşik, emmi, emmiminoğlu, gardaşım, zibil, cıncık, helke, essah, böyyük, güccük, bakhele*” gibi sözcükler telaffuz edilir. Bu karakterler tarafından yer yer kullanılan sözcüklerden gölgenin *kölge*, koyunun *goyun*, keçinin *geçi* olarak telaffuzu yöreye özgü Çukurova Ağzı'nda k-g değişmesine, taşın *daş*, dolunun *tolu*, dikenin *tiken* şeklinde telaffuzu da t-d değişmesine örnek teşkil eder (Yıldırım, 2002: 143).

Dizide klasik şarkılara, türkülere, romantik şiirlere, şarkı sözlerine yer verilerek, geleneksel sözlü kültür öğeleri izleyiciye aktarılmaktadır. Ali Rahmet Kefeli karakterine can veren Kerem Alışık'ın 1995'te hayatını kaybeden babası Sadri Alışık'ın seslendirdiği şarkıların taş plaklardan çalınması, 2014'te hayatını kaybeden annesi Çolpan İlhan'ı beslediği taklacı güvercinler üzerinden anması, yine Alışık'ın 2005'te hayatını kaybeden dayısı Attila İlhan'ın şiirlerinin dillendirilmesi de hikâyenin geçtiği zamana uygun nostaljik geçişler olmuştur.

Dizinin özellikle ilk bölümlerinde hikâyenin tasarladığı zamana uygun mekân tasarımlarına, kostüm seçimlerine uygun davranıldığı gözlenmiştir. Çarşı çekimlerinde berber, manifaturacı, tuhafiyeci, bakırcı, kalaycı, hırdavatçı gibi döneme uygun esnafa ağırlık verilmiş, sokaklar ve dükkanlar yine 70'li yılları çağrıştıracak şekilde düzenlenmiştir.

SONUÇ

Züleyha'yı ana karakter olarak odağına alan Bir Zamanlar Çukurova dizisi, önce Yılmaz-Demir, sonra Hakan (Mehmet)– Fikret karakterleri arasındaki aşk sarmallarıyla, bu süreçlerde yaşanan kıyasıya kavgalarla, Amerikan filmlerini aratmayacak aksiyon sahneleriyle beğeni toplarken, özellikle dizide çarpık aile ilişkilerinin konu edilmesi, ateşli silahların kullanılması, kanlı sahnelere yer verilmesi bazı izleyicilerin eleştirilerine sebep olmuş ve bu durum özellikle son sezonda reyting kaybına yol açmıştır. Buna rağmen dizi dört sezon ayakta kalmayı başarmış, küresel salgın döneminde bir ara çekimlere ara verilse de en kısa zamanda toparlanarak normal hayata dönen dizilerin başında gelmiştir. Dizinin bu başarısında özellikle son sezondaki izleyiciyi şaşırtan hikâye ve karakter değişimlerine rağmen dizide genel olarak jeopolitik duruma uygunluğunun etkisi vardır. Hikâyeye konu edilen zaman ile coğrafya arasındaki ilişkinin iyi yansıtılması, seçilen karakterler ve üstlendikleri misyonlar arasındaki uyum, izleyicide gerçeklik algısının oluşmasını sağlamış ve bunun karşılığını da hem Türkiye’de hem de izlendiği ülkelerde yüksek reytinglerle almıştır. Ancak dizinin izleyicinin beğendiği karakterleri birer birer öldürülüp ana karakter Züleyha’ya genel akışa uygun düşmeyen roller biçilmesi, ölen kocasının hasmı ile evlilik yaptırılması gibi genel akışa aykırı düşen süreç yadırganmış, bu durum izleyici kayıplarına yol açmıştır. Dizinin mutfağı da bu durumun farkına varmış olacak ki, son bölümlerde genel akışla bağlantılar kurma arayışına girilmiş, özellikle final sahnesinde diziyeye veda ettirilen karakterlerle adeta “helalleşme” gerçekleştirilerek izleyicinin gönlü alınmaya çalışılmıştır. Reyting ölçümlerinde ilk iki sezonda yayın gün ve saatinde ilk sırada yer alan dizinin, üçüncü sezon sonunda final yapması beklenmiştir. Ancak yeni hikâyelerle uzatılan dizi, başrol oyuncularındaki değişikliklerine ve izleyiciden gelen tepkilere rağmen, ilk iki bölümdeki kadar olmasa da dördüncü sezonunda da ilgi çekmeyi başarmış, zaman zaman birinciliği zorlamıştır. Hikâyedeki keskin değişime rağmen dizi, “merak” unsuru diri tutulduğu için, -bir izleyicinin ifadesiyle- “bırakılmak istenmesine rağmen bir türlü vazgeçilemeyen” bir dizi haline gelmiştir. Dizinin bu başarısında zaman-mekân, coğrafya ve yerel sosyokültürel ve siyasal durum bağlantısının olay örgüsüne doğru biçimde yansıtılmasının da payı vardır.

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor W. (2007). Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi. İletişim Yayınları.
- Anadolu Aiansı /AA (2022). 17 Ekim. Türk Dizi İhracatında Bu Yılki Hedef 600 Milyon Dolar. A Haber. (2021) 25 Haziran. Sezonu Zirvede Kapattı Bir Zamanlar Çukurova Türkiye'yi Ekrana Kilitledi.<https://www.ahaber.com.tr/televizyon/2021/06/25/sezonu-zirvede-kapatti-bir-zamanlar-cukurova-turkiyeyi-ekrana-kilitledi> (Erişim 29. 07. 2023)
- Atv.com.tr. (2020). 4 Aralık. <https://www.atv.com.tr/haber/2020/12/04/latin-amerikanin-en-prestijli-odulu-produ-awardsin-iki-buyuk-odulu-bir-zamanlar-cukurovanin> (Erişim 17. 11. 2022).
- Akova, S. (2014). Türk Dizilerinin Balkanlardaki Etkileri (Sırbistan Karadağ ve Bosna Hersek Örnekleri). Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Ana Dalı.

- Akgün, M. & Gündoğan S. Ş. (2012). Ortadoğu’da Türkiye Algısı 2012. TESEV.
- Anaz, Necati. (2015). Sosyal Bilimlerde Yeni Eğilimler İçinde Lütfi Sunar (Editör). Siyasi Coğrafyada Disipliner Gelişmeler ve Türkiye’de Siyasi Coğrafya Çalışmaları, 185-218. İlem Kitaplığı.
- Büyükgüçlü, A. (2017). Türkiye’de Suç Coğrafyası Kavramının Emniyet Teşkilatı Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Campbell, J. (Çeviren Sabri Gürses). (2019). Kahramanın Sonsuz Yolculuğu (Hero With A Thousand Faces), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Eyüboğlu, Ali. (2018). 10 Ekim. Dizinin Mekanlarını 450 Kişi Sekiz Ayda Yaptı, Milliyet. <https://www.milliyet.com.tr/cadde/ali-eyuboglu/dizinin-mekanlarini-450-kisi-sekiz-ayda-yapti-2757915> (Erişim: 17. 11. 2022).
- Eyüboğlu, Ali. (2021). 12 Kasım. Pandemi TV İzleme Süresi Ne Kadar Arttı, Milliyet. <https://www.milliyet.com.tr/cadde/ali-eyuboglu/pandemide-tv-izleme-suresi-ne-kadar-artti-6641124> ((Erişim: 17. 11. 2022).
- Halaçoğlu, Yusuf. (2000). Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprübaşı. İçinde. (Artun E& Koz. S. (Editörler), Adana Tarihçesi. Yapı Kredi Yayınları, 10-17.
- Kalın, İbrahim. (2011). Soft Power and Public Diplomacy in Turkey, PerceptionsB Journal of International Affairs, 16 (3), ss. 5-23. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/perception/issue/48986/625023> (Erişim: 17. 11. 2022).
- Koca, Salim. (2017). Osmanlılardan Önce Çukurova’nın (Çukurâbâd) Siyasî Durumu. Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, (2), 25-53
- Koçan, Mehmet; Yıldız, Salih. (2020). Dizi Sektöründe Tüketim Duyguları, Memnuniyet, Kulaktan Kulağa İletişim ve Sadakat Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 8 (2), 765-784.
- Koloğlu, Sina. (2020) 18 Nisan. Üç Türk Dizisi Ayakta Tutuyor, Milliyet Cadde, <https://www.milliyet.com.tr/cadde/sina-kologlu/uc-turk-dizisi-ayakta-tutuyor-6191912> (Erişim: 17. 11. 2022).
- Kuyucu, Mihalis. (2019). Gençlerin Türkiye’de Üretilen Televizyon Dizilerine Yönelik Tutumları ve Dizi Tüketim Faktörlerinin Analizi, International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS), 5 (2), s. 558-599.
- Kalkınma Bakanlığı. (2018). Görsel Hizmetler Sektörünün Geliştirilmesi Çalışma Grubu Raporu, Ankara. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/GorselHizmetlerSektorununGelistirilmesiCalismaGrubuRaporu.pdf> (Erişim: 29. 07. 2023)
- Lawrens, D. H. (1964). Studies in Classic American Literature. New York: Viking.
- Leigh, Michael. (2014). Energy – A Geopolitical Game Changer? The International Spectator, 49:2, 1-10. <https://doi.org/10.1080/03932729.2014.906929>
- Nye, Joseph S. (2004). Soft Power: The Means to Succeed in World Politics, New York: Public Affairs, 2004.
- Özyılmaz Kiraz, B. (2020). Popüler Jeopolitik ve Sinema: Önce Vatan Filmi Özelinde Türkiye’nin Jeopolitik Söyleminde Kıbrıs’ın Analizi. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi. 8 (2) , 404-42. <https://doi.org/10.14782/marmarasbd.736009>.
- Power, M. & Crampton A. (2005). Reel Geopolitics.: Cinemato-graphing Political Space In. Cinema And Popular Geo-Politics. Routledge. 1-11.

- Ünal, Ahmet. (2006). Eski Çağlarda Çukurova'nın Tarihi Coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı'nın Siyasi Tarihi, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(3) (Arkeoloji Özel Sayısı). 15-44.
- Tally, Robert, T. (2008). Geocriticism and Classic American Literature, <https://digital.library.txstate.edu/handle/10877/3923> (Erişim: 29.05.2023)
- Takvim. (2020). 4 Nisan. Bir Zamanlar Çukurova Reytingleri Alt Ast Etti Yine Zirvede, <https://www.takvim.com.tr/magazin/2020/04/04/bir-zamanlar-cukurova-reytingleri-alt-ust-etti-yine-zirvede> (Erişim: 29. 07. 2023)
- Tuathail, Gearóid. (1996). Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space. Routledge.
- Westphal, Bertrand. (2007). La Géocritique, Réel, Fiction, Espace, Éditions de Minuit.
- Yıldırım, Faruk. (2002). Türkiye Türkçesinin Ağızları ve Etnik Yapı: Çukurova Ağızları Örneği, Türkbilig, (4). 136-153.